

A természettudományi szakosztály 1923. évi működéséről szóló jelentés.

Az Egyetem Barátai Egyesülete 1922. május 9.-iki választmányi ülésén elhatározta, hogy szakosztályokat állít fel. A kolozsvári nyomdokon haladva, szakosztályunk mint orvos-természettudományi szakosztály alakult meg legelőször. Megszervezését és elnöki teendőinek végzését az egyesület *Dr. Veszprémy Dezső* egyetemi ny. r. tanárra bízta, aki a természettudományi szakosztály szervezésében segítőül *Dr. Farkas Béla* egyetemi m. tanárt szólította fel, s aki 1923. jan. 19.-re az Egyetemi Természettudományi épület biológiai tantermébe gyűlésre hívta össze a szegedi Egyetem Barátai Egyesületének természettudományokat művelő és természettudományok iránt érdeklődő tagjait. *Dr. Veszprémy Dezső* az igen szép számban összegyűlt tagok előtt ismertette az Egyetem Barátai Egyesületének orvos-természettudományi szakosztály alakítására vonatkozó terveit, vázolta működési körét, mely lehetőleg szigorúan tudományos munka művelésében és azok előadásában volna, amely által a Kolozsváron félbe maradt tudományos kutatások folytatása, a tudományos munkának Szegeden való művelése, ezáltal Szegednek a tudományos élet vérkeringésébe való bekapcsolása és részvétele, általában véve Szeged közéletének kulturális emelése lenne elérendő. Bejelenti, hogy az Egyesület részéről az elnöki teendők végzésével bízott meg, felhívja a megjelenteket a szakosztály megalakítására, melynek kimondása után felszólítja *Dr. Farkas Bélát* a titkári teendők végzésére, kérve ezekhez a már megalakult szakosztály hozzájárulását és beleegyezését. *Dr. Veszprémy Dezső* elnöki előterjesztése után *Dr. Győrfy István* egyetemi tanár hosszabb beszédben kiemeli a szakosztály megalakulásának a szegedi tudományos élet szempontjából való fontosságát és rámutat a feladatokra, melyek e téren előttünk állanak. Többek hozzászólása után *Veszprémy Dezső* elnök a szakosztályt megalakultnak jelenti ki és felkéri a titkárt a szakülések tárgysorozatának összeállítására.

Miután az lebegett szemünk előtt, hogy a szakosztály életrevalóságát elsősorban is tudományos munkálkodásunkkal igazoljuk, szaküléseink megtartásához kezdtünk hozzá, lehetőleg úgy, hogy minél gyakrabban tartsunk szaküléseket, amelyeken kutatásaink eredményét adjuk elő, valamelyik szaktanár elnöklése mellett.

Az 1923. év januárius—május hónapjaiban nyolc szakülést tartottunk.

Minthogy a szaküléseken elhangzott előadások csak bizonytalan idő múlva láthatnak napvilágot, rövid kivonatban ide iktatjuk be azok pár soros közlését.

1. Első szakülésünkön *Dr. Győrfy István* egyet. tanár az ülés elnöki megnyitójában „Szeged természettudományos múltja” címen visszatekint a Múltba

és összefoglalja azokat a természettudományi munkákat, amelyek Szegedre vonatkoznak, illetőleg szegedi szerzők tollából erednek. Részletesen felsorolja a természettani, földtani, földrajzi, állattani és növénytani tárgykörökbe vágó dolgozatokat. (Megjelent *Szegedi Új Nemzedék* VII. évf. 83. sz. 1925. ápr. 12:9-10.)

Cholnoky Béla: „Újabb vizsgálati módszerek a Kovamoszatok (*Bacillariae*) kutatásában“ c. dolgozatában ismerteti az eddigi kutatás lényegét tevő vizsgálatokat, amelyeknél alkalmasabbnak tartja azt az eljárást, ahol az élő tartalom nem vész el. E helyett tehát új módszert ajánl, melynek alapja a rögzített és festett kovamoszatoknak alkoholon és abs. alkoholos styraxon keresztül styraxba való elzárása és vizsgálata.

Dr. Györffy István: „A Mohák ellenálló képessége“ c. dolgozatában a Moháknak 1. a szárazság, 2. a fagy, 3. a felmelegedés ellenében való viselkedését világítja meg, összehasonlítva a virágos növényekével. Rámutat az egyes fejezetek során az extrémításokra. Táblákon összeállítva körözi a szárazságtűrő mohákat, a szalma helyett alomnak is felhasználható közönségesebb moha alakokat, s végül a legszívósabb (19 évig latensen élni tudó) mohát az *Anoetangium compactum* és mások példányait. (Megjelent a Term. tud. Közl. Pótf. 1924. évi CLIII—CLVI. pótf. 1924. 35—45.)

Dr. Sümeghy József: „Levantei korú rétegek a Dunántúlról“ c. előadásában Zalaegerszeg környékén öt fauna lelőhely levantei korú rétegeit tárja fel, melyek kivétel nélkül alsó és középső levantei korúak, s így megdöntik az eddigi irodalmi adatokat, amelyek tagadták, hogy a Dunántúlon volnának középső és felső pliocénkorú lerakódások. Részben az „ősi Zala folyó“-meder kitöltései, részben pedig a pannoniai emelet után következő eroziós ciklus idejében megmaradt kisebb tavak s vádi szerű hozományok 20—30 m. vastag kavics és homok tartalmazzák a tipusos levantei korú faunákat. Főleg terrestris faunák genetikai szempontból egyenes folytatásai a sarmatabeli s pannoniai magyarországi hasonló faunáknak.

2. Második szakülésünkön **Dr. Szentpétery Zsigmond** ülés elnöki megnyitójával kapcsolatban bemutatja Magyarország új földtani térképét, melyet **Lóczy Lajos** és **Papp Károly** budapesti egyet. tanárok szerkesztettek. Ez a térkép Beudont 1822. évi hasonló művének megjelenésétől eltelt 100 év alatt az ötödik a sorozatban és igen sok új adat alapján egészen más. Színezése igen szerencsés, különösen az eruptivumok és sedimentumok tekintetében. Fontos e térképen az is, hogy az artézi vizet, földgázát, petroleumot és a széntelepeket feltáró mély fúrásokat is feltünteti.

Dr. Szentpétery Zsigmond: „Eruptivumok szerepe Erdélyben“ c. előadásában kifejti, hogy Erdély e tekintetben a földkéreg egyik legérdekesebb helye. Alig van a földnek egy második olyan területe, ahol annyiféle, olyan változatos összetételű és olyan különböző korú tüzeredésű kőzet lenne ilyen, aránylag kis területen. Rendkívül nyugtalan terület volt Erdély már a Föld első korától kezdve, sőt talán az ős kortól kezdve, amelyből azonban biztos nyomokat nem hagyott hátra a vulcanizmus. De már a palaeozoí aerának, különösen a fiatalabb szakától kezdve nagyon kis szünetekkel, majdnem állandóan működésben volt a Föld. Óriási izzón folyó tömegek törtek elő a Föld belsejéből minden korban, leghatalmasabb volt azonban a vulkáni működés a nagy ráncosodások után. Az utó-vulkáni működés helyenként még ma is folyik.

Dr. Lengyel Endre: „A Ptacsnik D-i részének petrologiai ismertetése“ c. előadásában a Fenyőkosztolánytól DNy-ra eső Zsitva és Híbaka közötti terület eruptívumai közül főként az andesiteket ismerteti. (Megjelent Acta litt. ac. sc. reg. univ. Fr.-Jos. Sect. nat. T. I. fasc. 3.)

Kol Erzsébet: „Adatok Szeged vidékének Moszat-florájához“ címen ismerteti eddigi vizsgálatai eredményeit, amelyek alapján 52 alga fajt mutat ki, amelyek közül névszerint csupán az igen ritka alakokat említi meg. (Megjelent Folia Crypt. tom. I. Nus 2-us 1925. col. 65—88.)

3. Harmadik szakülésünkön *Dr. Gád István*: „A földi-gáz kutatás kulcsa“ c. előadásában bevezetésként a hazai földi-gáz kutatások történelét vázolja, majd rátér az Erdélyi medence rétegtani és tektonikai viszonyainak ismertetésére. Itt főként arra hívja fel a figyelmet, hogy a Medence peremén a neogen üledékek feltűnően gyűrűs részletei kétségtelenül miocén, illetőleg postmiocén megrogyások, suvadások eredményei. A medence belsejében, mint azt Koch Antal is megállapította, eredeti településben vannak rétegek, jóllehet néhány foknyi dűlést jóformán mindenütt mérhetünk. Az erdélyi földi-gáz előfordulások pedig nem földráncokkal, hanem egymástól független boltozatokkal hozhatók csak összefüggésbe. Ezeknek kipuhatolása rétegtani alapon végezendő. Hibás volt tehát a Böckh Hugó vezetése alatt végzett kutatás iránya, amit Erdélyben az öt hamisítatlan antiklinális fúrás meddősége, Dunántúl pedig szintűgy sikertelen két fúrás adatai bizonyítanak. Az előadó szerint ugyanis Lóczynak volt igaza, aki a Dunántúlt vetődéses szerkezetűnek mondta, ahol fiatal harmadkori gyűrődéseknek, aminőket Böckh feltételez, nyomuk sincs. Itt tehát a mélyebb, árkosan levett területeken lehet csak remény némi földi-gázra. Sokban hasonló ehhez az Alföld is, mint gázterület, ahol bizonyos útmutatást csak az Eötvös-féle inga, a szeizmikus vonalak és az ártézi kútak nyújtanak. Általánosságban pedig nem az antiklinális sablon, hanem alapos és részletes az egyes területek szerint specializált geológiai illetőleg és földrajzi irányú kutatások vezetnek csak célhoz.

Dr. Sümeghy József: „Felsőtárkány környéke harmadkori faunája“ című előadásában a felsőtárkányi (Heves vármegye) neogen korú tengeröböl felső szarmata s alsó pliocén korú szárazföldi képződményekből kikerült csiga faunát ismerteti. (Megjelent Földt. Közl. LIII. 1923. 97—99.)

Dr. Rotarides Mihály: „A Bogarak szárnyának fejlődése“ az Állattani Intézet tulajdonában lévő Dr. Götz István gimn. tanár által készített, mézelő méh-ből és selyem lepkéből való készítményeken végzett vizsgálatai alapján megállapítja, hogy a mesoderma sejtek nem kizárólag az imaginális korongban keletkeznek. Ismerteti a szárnyfejlődés homologus vonásait.

Elnökölt *Dr. Gád István*.

4. A negyedik szakülésen *Dr. Bodnár János*: „A növényi amiláz thermostabilitása“ címen tartott előadásában a budapesti növényélet és kórtani állomáson lefolytatott, a burgonyában lévő amilázokkal végzett, jelenleg is folyamatban lévő kísérletekről számol be.

Dr. Gyulai Zoltán: „A hangkeltés egy érdekes módja“ c. előadásában bemutatja, hogy az üvegcső, melynek végére gömb van fűjva, hangot ad, ha a gömbbe vízceppet teszünk s azt láng felett gyengén melegítjük. A keletkezett hang magassága függ a gömb átmérőjétől, a cső keresztmetszetétől és a cső

hosszától. Ha az így éneklő cső végéhez u. n. sensitiv lánggal közeledünk, a láng alakja mutatja, hogy ott a levegő intenzív rezgésben van, alkalmas közelségben a láng maga is megszólal és ugyanazt a hangot adja, mint a cső. A láng tehát itt mint resonator működik. A láng a cső végén megszólal akkor is, ha a csőben nyelvcsipplal keltünk hangot.

Dr. Kőszegi Dénes: Új térfogatos módszer a mercuri-amidochlorid érték meghatározása című előadásában a gyógyszerészek szempontjából fontos kísérletei eredményét ismerteti.

Elnökölt *Dr. Széki Tibor.*

5. Ötödik szakülésünkön *Dr. Farkas Béla:* „Adatok a Poriferák finomabb szerkezetének ismeretéhez” című előadásában, a már 1914-ben Kolozsvárt megkezdett vizsgálatait ismerteti, melyeket a Spongyafélék közül főként a *Sycon raphanus*, *Oscarella lobularis* és *Euspongia officinalis*, *Chondrilla nucula* finomabb szövettani és sejttani szerkezetének megismerésére végezte.

Előadása tartalma: A galléros sejtek között kétféle forma különböztethető meg, mely különbség az élettani működés különbségén alapszik. A tömöttebb formában 2 μ -os metszetekben kalibichromicum haematox-val fonalkás szerkezetet mutat ki, melyben a fonalkák ill. lemezek a gallér tövében basalis szemcsében végződnek. Az ostor basalis szemcséjét rhizoplast köti össze a maggal, mely gyakran a mag burkán kuposan szétterül. Az *Oscarella* ectodermalis sejtjeiben glycogeniumot mutat ki, hasonlóan szineződő szemcsék láthatók némely galléros sejtben is. A *Sycon* mesenchymájában elsativ festéssel új szövettani felismerést mutat ki, mely finom fonalkás hálózataival összeköti a vázhüvelyt a galléros sejtekkel. A mesenchymában *intragloealis capillaris*-okat mutat ki, melyek különösen az *Euspongiában* a spongoblasták mellett a spongin rostok képzésében is részt vesznek. Az indirectus-magoszlasban polycentriolaris formákat észlelt.

Mihály István: „A fericeei barlang” címen a biharmegyei barlang alkotását ismerteti. Dolgozata a „Barlangkutatás” c. folyóiratban jelenik meg.

Kolozsváry Gábor: „Adatok az állati lélek legjellemzőbb sajátosságának felismeréséhez” címen ismerteti a különbséget, mely az állati és emberi lélek közt fentáll; míg az ember lélektanilag egyenlően értékelhető viszonyok közt mindig egyenlő értékű élőlény a természetben, addig az állat egyenlően értékelhető helyzetekben csak olykor felel meg hasonló értékű lelki reakciókkal, azaz nem ösztönies lelki jelenségei egymástól függetlenek.

Elnökölt *Dr. Veszprémy Dezső.*

6. Hatodik szakülésünkön *Pongrácz Albert:* „A szén és melléktermékei” című előadásában általános ismertetést közöl a címben jelzett megállapításokról.

Dr. Széki Tibor: „Az oxyhydrochinon trimethylaether néhány új vegyületéről” c. előadásában ismerteti azokat, a még Kolozsvárt megkezdett vizsgálatait, melyeket Szegeden fejezett be.

Elnökölt *Dr. Széki Tibor.*

7. Hetedik szakülésünkön *Dr. Györffy István:* „Adatok a Magas Tátra mohflórájához” címen ismerteti a Splachnaceae saprophyticus mohákat, azoknak szervezete alkalmazkodását s biológiai viselkedését; kritika tárgyává téve a legújabb elméleteket, kifejtve saját meggyőződését. Behatóan ismerteti a

Magas Tátrában 19 év alatt szerzett ökológiai tapasztalatait a fényre, víz, levegő, hőmérséklet, talaj, biotikus tényezőkre vonatkozólag. Végül a Magas Tátrában előforduló fajokat, azok függőleges elterjedését felelőltve — sorolja fel. — Előadását több tábla bemutatásával kíséri, szárított mohákat, eredeti fényképfelvételeket, graphicont stb. mutatva be.

Cholnoky Béla: „Adatok a Bacillarieák koloniáinak ismeretéhez” címen a Szeged környéki vizekben található telepes kova moszatok, finomabb, mikro-technikai módszerekkel elért eredményeit ismerteti s készítményeket és azokról készült rajzokat mutat be. (Megjelent Folia Crypt. I. 1. : 3—23.)

Kol Erzsébet: „Az Alföld néhány ritkább moszatjáról” címen hat, az Alföldön eddig ismeretlen algát említ, amelyek közül három Magyarországból, egy pedig egész Európából eddig ismeretlen volt.

Elnökölt *Dr. Széki Tibor.*

8. Nyolcadik szakülésünkön *Dr. Farkas Béla:* „Adatok a promitosis ismeretéhez” c. előadásában azokat az oszlásokat ismerteti, melyeket az *Oscarella lobularis* alcájában az ostort viselő sejtekben talált.

Véleménye szerint a Protozoonok promitosisára emlékeztető oszlással van itt dolgunk, melynek eredményeként megállapítható a blepharoplasta nuclearis eredete.

Dr. Rotarides Mihály: „Adatok a Biharmegyei Rézhegység sarmata korú csiga faunájának ismeretéhez”. A Dr. Telegdy-Roth Károly gyűjtötte anyagot dolgozta fel. Különös súlyt helyez a *Cyclostoma* genusnak hazánkban és közép Európában való elterjedési viszonyaira. Egy új fajt ír le a sarmatiumból, melyet *Cyclostoma hungaricum* néven nevez, mely főként a héjdiszítványban különbözik a többi fajtól. Leszármazásbeli összefüggéseket keresve a *Cyclostoma* genus fajait (a recens fajok figyelembe vétele mellett) a héj geometriai szabályszerűségei alapján három típusba osztja be.

Ezekben számolhattam be a szaküléseinken tartott előadásokról, melyek mindenikét hozzászólás is követett, a szakosztály tagjainak élénk részvétele mellett.

1923. május 30.-ra alakuló gyűlésre hívtuk össze a szakosztály tagjait, hogy ott, az orvos-természettudományi szakosztály szétválása után, a külön természettudományi szakosztály megalakulását és megszervezését végezzük el. Mivel a szakosztályi ügyrend nem készült el idejére, sem pedig a tagok számaival nem voltunk tisztában, az ülést a következő iskolai évre halasztottuk, melyet most, 1924. március 19.-én tartunk meg.

T. Szakosztály! A mi szellemi közművelődésünk fája kolozsvári talajban gyökerezik, ott hajtott már jól észrevehető ágakat s hozott terméseket. Onnan hoztuk a magot, melyet Egyetemünk itt, Szegeden hintett el. Bizodalmassal hittél nézünk a jövő elé, hogy az elhintett mag ezen a területen is jó talajra talált. A T. Szakosztály tagjainak működésétől függ, hogy gyümölcsöt is hozzon és teremjen, némely száz annyit, némely hatvan annyit, némely pedig harminc annyit.

Kérem jelentésem elfogadását.

Szeged, 1924. március 15.-én.

Dr. Farkas Béla,
egyetemi m. tanár,
szakosztályi titkár.

